

ενδεικτικές απαντήσεις
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

▣ Διδαγμένο κείμενο από το πρωτότυπο ▣

Άριστοτέλους Πολιτικά, Γ 1, 3-4 / 6 / 12

- A.** Ο πολίτης δεν είναι πολίτης επειδή [ή: με κριτήριο το ότι] είναι εγκατεστημένος σ' ένα συγκεκριμένο τόπο (γιατί και οι μέτοικοι και οι δούλοι μοιράζονται με τους πολίτες έναν κοινό τόπο), ούτε [είναι πολίτες] αυτοί που απ' όλα τα πολιτικά δικαιώματα έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στο δικαστήριο και ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες (γιατί αυτό [το δικαίωμα] το έχουν και όσοι μοιράζονται έναν τόπο [μολονότι πολίτες άλλων πόλεων] χάρη σε ειδικές συμφωνίες). ... Με το πιο αυστηρό νόημα [ή: την ακριβέστερη σημασία] της λέξης τίποτε άλλο δεν ορίζει τόσο τον πολίτη όσο η συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες και στα αξιώματα [ή στην άσκηση της εξουσίας]. ... Τι είναι λοιπόν ο πολίτης γίνεται φανερό απ' αυτά· σε όποιον δηλαδή υπάρχει η δυνατότητα να μετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία, λέμε ότι [αυτός] ήδη είναι πολίτης της συγκεκριμένης πόλης, ενώ πόλη [λέμε ότι είναι], για να το πούμε με τον πιο γενικό τρόπο, το σύνολο από τέτοια άτομα, που είναι αρκετό για την εξασφάλιση της ατάρκειας στη ζωή τους [ή: τόσο ώστε να ζει με ατάρκεια].

Μονάδες 10

- B1.** Κάθε **ορισμός** είναι, από μια άποψη, **άρνηση**. Πριν ακόμη ορίσουμε, περιορίσουμε δηλαδή λογικά μια έννοια - δίνοντας το προσεχές γένος και την ειδοποιό διαφορά της -, είναι ωφέλιμο και πρακτικό να αποκλείσουμε τα γνωρίσματα που δεν ανήκουν στη συγκεκριμένη έννοια, να πούμε δηλαδή τι δεν είναι. Ο Άριστοτέλης λοιπόν, προσπαθώντας να καθορίσει το περιεχόμενο της έννοιας «πολίτης», αναφέρει πρώτα τα κριτήρια που δεν θεωρεί ικανοποιητικά για τον ορισμό του («οὐ τῶ οἰκεῖν», «οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες...»).

Πολίτες μιας πόλης αρχικά δεν είναι όσοι διαμένουν και δραστηριοποιούνται κοινωνικά και οικονομικά σ' αυτό τον τόπο («οὐ τῶ οἰκεῖν που»). Πρώτο στοιχείο που δεν συνιστά την ιδιότητα του πολίτη είναι ο τόπος διαβίωσης. Αυτό φαίνεται από το ότι τόσο οι μέτοικοι (δηλαδή οι οικονομικοί μετανάστες) όσο και οι δούλοι έχουν κοινότητα κατοικίας, χωρίς όμως να είναι πολίτες αυτού του τόπου («καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δούλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκῆσεως»). Συγκεκριμένα οι μέτοικοι ήταν ξένοι, εγκατεστημένοι στην Αθήνα μετά από αίτησή τους για εγγραφή στα μητρώα κάποιου δήμου. Ήταν πολυάριθμοι και ασχολούνταν με τις πιο αποδοτικές επιχειρήσεις. Αποκλείονταν μόνο από την ιδιοκτησία ακινήτων και την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου. Ως προστάτες τους, δηλ. εγγυητές τους, ορίζονταν Αθηναίοι

πολίτες. Γίνονταν αποδεκτοί ως μέλη της κοινότητας και υπηρετούσαν στον αθηναϊκό στρατό ή στο ναυτικό. Πλήρωναν φόρους (μετοίκιον, είσφορά, τέλος αγοράς), τους οποίους αν δεν πλήρωναν, κινδύνευαν να γίνουν δούλοι. Οι τελευταίοι ήταν κατά βάση αιχμάλωτοι πολέμων και εκτελούσαν τις χειρωνακτικές εργασίες. Αποτελούσαν έμψυχο κτήμα και μέρος ιδιοκτησίας. Διέμεναν σε χώρο που τους παραχωρούσε ο κύριός τους, συνήθως στην κατοικία του, ή που τους εξασφάλιζε η πόλη, αν ήταν δούλοι στην υπηρεσία του κράτους.

Δεν είναι επίσης πολίτες όποιοι έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στα δικαστήρια είτε ως κατήγοροι είτε ως κατηγορούμενοι («οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι»). Και αυτό γιατί με βάση ορισμένες διακρατικές εμπορικές προπάντων συμφωνίες («ἀπὸ συμβόλων») μπορούσε ο πολίτης μιας ξένης πόλης να παρουσιαστεί στα δικαστήρια μιας άλλης, χωρίς όμως να είναι και πολίτης αυτής της πόλης. Δύο πόλεις υπέγραφαν δηλαδή ειδικές συμβάσεις, με τις οποίες διευκολύνονταν οι μεταξύ τους οικονομικές και άλλες συναλλαγές. Έτσι, σε περίπτωση εμπορικών κυρίως αδικημάτων μπορούσε ο πολίτης μιας πόλης να λύσει δικαστικά μια διαφορά του με τον πολίτη μιας άλλης στο δικαστήριο εκείνης. Στο Γ' βιβλίο του ίδιου έργου ο Αριστοτέλης αναφέρεται και πάλι στα «σύμβολα» με το παράδειγμα των Τυρρηνών και των Καρχηδονίων· αυτοί είχαν συνάψει εμπορικές και στρατιωτικές συμφωνίες, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως ανήκαν στην ίδια πολιτική κοινωνία.

Μονάδες 10

- B2.** Ο Αριστοτέλης προσδιορίζει με σαφήνεια τα δηλωτικά στοιχεία της ιδιότητας του πολίτη με δύο παρεμφερείς εκφράσεις, όπως παρατηρεί ο Κατσιμάνης, εκ των οποίων η πρώτη περιγράφει έναν κάπως γενικότερο (τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς), ενώ η δεύτερη έναν πληρέστερο ορισμό (ὃ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς καὶ κριτικῆς). Αυτό συμβαίνει γιατί στα αποσιωπητικά του σχολικού κειμένου παρεμβάλλονται κάποιες διερευνητικές σκέψεις σχετικά με το τι ακριβώς σημαίνει «ἀρχή» και ποια είδη «ἀρχῶν» υπάρχουν, προτού ο Σταγειρίτης καταλήξει οριστικά στον ορισμό της έννοιας του πολίτη.

Με βάση λοιπόν τον πρώτο ορισμό, πολίτης είναι μόνον αυτός που μετέχει στις δικαστικές λειτουργίες και στα πολιτειακά όργανα. Στο δεύτερο ορισμό επαναλαμβάνεται το ίδιο σχεδόν νόημα με κάποιες φραστικές διαφοροποιήσεις· πολίτης είναι όποιος μετέχει σε μια διττή εξουσία : από τη μία δικάζει κι από την άλλη αποφασίζει με την ψήφο του - ως μέλος της βουλῆς (βουλευτής) και ως μέλος της εκκλησίας του δήμου (ἐκκλησιαστής). Επομένως, όποιος νομοθετεί, όποιος δικάζει και όποιος αποφασίζει σε πολιτικά θέματα αυτός και

μόνο θεωρείται πολίτης. Κατά τον Ross «ο αριστοτελικός πολίτης δεν αρκείται να συμμετέχει στην εκλογή των κυβερνητών του. Αντίθετα, κάθε πολίτης αναλαμβάνει με τη σειρά του κυβερνητικά καθήκοντα, και όχι με την έννοια της συμμετοχής στα εκτελεστικά όργανα της πολιτείας, αλλά με την έννοια ότι συνεργάζεται στη θέσπιση των νόμων του κράτους».

Η ενεργός συμμετοχή στα κοινά είναι ο επιδιωκόμενος σκοπός, καθώς μάλιστα συνδέεται και με την κατάκτηση της αρετής. Η δικαιοσύνη είναι θεμέλιος λίθος της πόλης και η οργανική σύνδεση πολίτη-πόλης επιτυγχάνεται με τη σύμμετρη συμμετοχή σε δικαστική και εκτελεστική εξουσία (εκκλησία του δήμου, βουλή, Ηλιαία κ.ά.). Ο προσδιορισμός του πολίτη με τα συγκεκριμένα κριτήρια βρίσκει την πληρέστερη εφαρμογή του στα δημοκρατικά πολιτεύματα, καθώς στα αριστοκρατικά ή στα ολιγαρχικά οι αντίστοιχες δυνατότητες συμμετοχής περιορίζονται σε συγκεκριμένο αριθμό ατόμων.

Μονάδες 10

- B3.** Εφαρμόζοντας την **αναλυτική μέθοδο**, ο Αριστοτέλης σπάζει το όλο στα μέρη του και ορίζει το συστατικό στοιχείο, για να ορίσει ταυτόχρονα και το σύνολο. Για να γίνει επομένως κατανοητή η έννοια της πόλης, πρέπει πρώτα να οριστεί ο πολίτης, αφού η πόλη είναι το άθροισμα («πλήθος») των πολιτών, δηλαδή ανθρώπων που μετέχουν στις δικαστικές λειτουργίες και στα πολιτειακά όργανα («μετέχειν κρίσεως και αρχής - κοινωνείν αρχής βουλευτικής και κριτικής»). Επειδή όμως η πόλη είναι ταυτόχρονα και «έτερόν τι», δηλαδή κάτι πολύ περισσότερο από το άθροισμα των συστατικών μερών της, είναι η ουσία τους, σκοπό της έχει την επίτευξη της **αυτάρκειας** («πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς»). Αυτό σημαίνει ότι **επιδιώκει**, με την ορθολογική αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της και με τον εύστοχο καταμερισμό της εργασίας, να πετύχει την **οικονομική ανεξαρτησία** και **αυτοτέλειά της**, που είναι **βασική προϋπόθεση της ευδαιμονίας** της. Αλλά για να καταστεί αυτό δυνατόν, είναι απαραίτητη προπάντων η ύπαρξη ενός επαρκούς αριθμού πολιτών, όπως αυτοί ορίστηκαν παραπάνω («πλήθος ἰκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς»). Εμμέσως πλην σαφώς, ο Αριστοτέλης δηλώνει πως η επίτευξη του σκοπού της πόλης μπορεί να καταστεί δυνατή με το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, δηλαδή με τον απαιτούμενο αριθμό πολιτών, που, όπως είδαμε, βασικό γνώρισμά τους είναι η άμεση και ενεργός συμμετοχή στις σημαντικότερες λειτουργίες της πόλης.

Το **σκοπό** όμως αυτό τον εκπληρώνει η πόλη **ως σύνολο** : συνέχοντας, συντονίζοντας και εναρμονίζοντας τα επιμέρους στοιχεία

από τα οποία έχει συντεθεί, αξιοποιεί το καθένα από αυτά και ταυτόχρονα όλα μαζί· έτσι υπηρετεί το γενικό σκοπό στον οποίο κατατείνει ως κάτι το ενιαίο. Αντίθετα, όταν το σύνολο αποδομηθεί και καταστραφεί, τα μέρη αποσυντονίζονται, αποκόπτονται από τον κορμό του οποίου αποτελούσαν ενεργά όργανα και αχρηστεύονται, οπότε στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν, γιατί δεν εκπληρώνουν πια καμιά λειτουργία και δεν υπηρετούν κανένα σκοπό (όπως ακριβώς ένα χέρι ή πόδι κομμένο από το ανθρώπινο σώμα). Η πόλη, επομένως, προηγείται οντολογικά των πολιτών, των οικογενειών και των κομμών, εφόσον η προδιαγεγραμμένη από τη φύση κίνηση προς μία κατεύθυνση έχει από την αρχή μέσα της το τέλος της, την ουσία της. Ταυτόχρονα, είναι ο παράγοντας που οδηγεί τα μέρη της στην τελειώσή τους, δηλαδή στην αυτάρκεια και την ευδαιμονία μετά την ολοκλήρωση της εξελικτικής διαδικασίας που έχει προκαθοριστεί από τη φύση (αξιολογική προτεραιότητα της πόλης έναντι του πολίτη). Καταληκτικά, με την παραπάνω ολιστική θεώρηση η πόλη - κράτος ως όλο τελειώνει τον πολίτη - μέρος, καθώς ορίζει το έργο που επιτελεί αυτός για τη λειτουργία του πολιτικού οργανισμού, άρα του δίνει νόημα και αξία.

Μονάδες 10

B4. αΣ, βΛ, γΣ, δΣ, εΛ

Μονάδες 10

B5α.

επαρκώς : *αυτάρκειαν*
εναρκτήριοις : *υπάρχειν / αρχής*
εμβέλεια : *συμβόλων*
επίφαση : *φανερών*
εφάπαξ : *άπλως*

Μονάδες 5

B5β.

ρηματικοί τύποι	κατάληξη	ουσιαστικό
<i>οϊκείν</i>	<i>-τωρ</i>	<i>οϊκήτωρ</i>
<i>κοινωνούσι</i>	<i>-ία</i>	<i>κοινωνία</i>
<i>μετέχοντες</i>	<i>-μα</i>	<i>σχήμα</i>
<i>δικάζεσθαι</i>	<i>-τής</i>	<i>δικαστής</i>
<i>είπειν</i>	<i>-ος</i>	<i>ἔπος / λόγος</i>

Μονάδες 5

▣ Αδίδακτο κείμενο ▣

ΠΛΑΤΩΝΟΣ *Ἀλκιβιάδης Β΄* 149-150β

Γ1. Γιατί νομίζω ότι δεν είναι τέτοιοι οι θεοί, ώστε να παρασύρονται από δώρα, όπως (νομίζω ότι παρασύρεται) ένας κακός τοκογλύφος· αλλά και εμείς λέμε ανόητα λόγια, επειδή έχουμε την αξίωση σ' αυτό να υπερτερούμε των Λακεδαιμονίων. Και πράγματι θα ήταν φοβερό αν οι θεοί αποβλέπουν στα δώρα και στις θυσίες μας αλλά όχι στην ψυχή (μας), αν κάποιος κατά τύχη είναι θεοσεβής και δίκαιος. Πολύ περισσότερο βέβαια θεωρώ (ότι οι θεοί αποβλέπουν στην ψυχή μας) παρά στις πολυτελείς αυτές τελετές και θυσίες, τις οποίες τίποτε δεν εμποδίζει και τον απλό πολίτη και την πόλη να μπορούν κάθε χρόνο να τελούν, παρόλο που έχουν διαπράξει αφενός πολλές ασέβειες σε βάρος των θεών κι αφετέρου πολλές αδικίες σε βάρος των ανθρώπων· εκείνοι (δηλαδή οι θεοί) περιφρονούν όλα γενικά αυτά, επειδή πράγματι δεν δωροδοκούνται, όπως ισχυρίζεται ο θεός και ο διερμηνέας των θεών. Φαίνεται επομένως πως έχουν εκτιμηθεί υπερβολικά και η δικαιοσύνη και η φρόνηση και κατά την κρίση των θεών και κατά την κρίση των ανθρώπων που είναι συνετοί.

Μονάδες 20

Γ2.	κακὸν	κάκιστα / χείριστα
	πολυτελείς	(ᾠ) πολυτελές
	ιδιώτην	(ᾠ) ιδιώτα
	διαφερόντως	μᾶλλον διαφερόντως
	ὅ,τι	ἄτινα / ἄττα
	παράγεσθαι	παρῆκτο
	ἀξιοῦντες	ἀξιοῖ
	ἡμαρτηκότητας	ἡμαρτήσοισθε

φησιν φάναι
τετιμῆσθαι τιμῶ

Μονάδες 10

Γ3α.

παράγεσθαι είναι **απαρέμφατο** σε **θέση** **ρήματος**
(ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΙΚΗ σύνταξη που δηλώνει
υποκειμενικό συμπέρασμα).

πολλῶ : είναι **δοτική** του **μέτρου** (ή της **διαφοράς**) στο
«μᾶλλον».

ἕκαστον : είναι **κατηγορηματικός προσδιορισμός** στο «ἔτος».

(ἄτε) οὐ(κ) ὄντες : είναι **αιτιολογική μετοχή** **αντικειμενικής**
αιτιολογίας, **συνημμένη** στο υποκείμενο του
ρήματος «οἱ δὲ», ως **επιρρηματικός προσδιορισμός**
του **αναγκαστικού αιτίου** στο «καταφρονοῦσιν».

παρ' ἄνθρωποις : είναι **εμπρόθετος προσδιορισμός** που δηλώνει
κρίση (ή: **εκτίμηση**) στο «τετιμῆσθαι».

Μονάδες 5

Γ3β. Σωκράτης ἔφη **τοὺς θεοὺς, ἄτε οὐ δωροδόκους ὄντας, καταφρονεῖν**
ἅπαντων ἐκείνων.

Μονάδες 5

ΟΡΟΣΗΜΟ ΠΕΙΡΑΙΑ
Ρένα Σαρμπάνη